

нього – кривдника і батька, і за себе.

Її блукання із села в село, цькування людьми грішниці і вибір на користь дрімучого лісу, чистого поля – волі – це і є засвідчення тварності, у його ускладненому варіанті: Сліпа йде шляхами звірів, відділяється від світу людей, посідаючи місце звіра, тому що люди цькують її як звірі. Здобуває душу героїня в Бозі, досягнувши універсум благодаті.

Таким чином, творення себе – один із центральних концептів етологічних поем Т. Шевченка, а також один із вихідних моментів, на нашу думку, для характеристики образів героїв та їхньої еволюції. Концепт творення себе валентний з іншими засадничими концептами: пізнання себе та соборності. Наслідком творення себе як відродження або деградації є досягнення людиною універсумів благодаті чи гріха, а також виявлення цінності в житті або смерті.

1. Анчел Є. Этнос и история / Пер. с венг. М. А. Хевеши. – М., 1988;
2. Бовсунівська Т. Химера у західноєвропейському та українському романтизмі (А. Міцкевич, Е.-Т.-А. Гофман, В. Гюго, Ш. Бодлер, Е. По, Т. Шевченко та ін.) // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – червень. – 2000. – № 6;
3. Кримський С. Під сигнатурою Софії. – К., 2008; 4. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Перекл. з іспанської В. Бурггардта. – К., 1994;
5. Пахаренко В. І. Незбагнений апостол. – Черкаси, 1999; 6. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка. Навколо "Москалевої криниці". Дванадцять статтів. – К., 2001; 7. Плющ Л. "Вільотно гойдається зламана віть..." // Слово і час. – № 11. – (371) листопад 1991;
8. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1994.

Л. Жванія, асп.

Україна в ліриці Т. Шевченка періоду заслання та ліриці Лесі Українки, писаній на чужині

Питання, чим була Україна для Т. Шевченка й Лесі Українки, якою вона постає у їхній творчості, цікавило багатьох дослідників. Так, Ю. Івакін у ґрунтовному дослідженні "Поезія Шевченка періоду заслання" зазначає, що образ України в "невільницькій ліриці" є наскрізним, постає не тільки з ліричних творів, де поет безпосередньо висловлює любов до рідного краю і тугу за ним, а й з віршів антикріпосницького змісту, народнопісенних, поезій про історичне минуле батьківщини. Шевченків образ України, підкреслює Ю. Івакін, є глибоко ліричним і разом з тим соціально-викривальним. На засланні патріотичні почуття поета загострюються. Більшість ліричних творів цього періоду пройняті ностальгією, роздумами про Україну, її долю. Патріотизм поета, наголошує автор, має демократичний зміст [2, 58].

Ю. Барабаш вважає, що для Шевченка "поняттям "Україна"

означено найвищу духовну і моральну вартість як національного, що більше-загальнолюдського засягу, так і особистісного плану" [1,111]. На його думку, Шевченкова Україна "належить площині конкретно-історичної модальності й водночас сфері метафізичній, трансцендентній; це явище, закорінене у реальному часі й просторі, й водночас категорія онтологічна, буттєва; це те, що, напевно, "було" і є, і те, що поет почув "од старих людей", профанний факт і артефакт, легенда, сакральна національна міфологема" [1, 112].

П.Іванишин у монографії "Національний спосіб розуміння в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко" зазначає, що в творах досліджуваних авторів втілено Україну "як наскрізний основообраз", постійну змістову ідею та генеральний смисловий концепт. Це не просто земля, а "опора екзистенції, "земля народу", споконвічний "ґрунт - основа", світ народу в його історичному здійсненні". Україна "витлумачується як Україна - земля, ... Україна - світ,... й Україна - історія" [3, 235]. На думку П. Іванишина, у поезії Т.Шевченка Україна персоніфікується як буття в образі матері. "Так само, як мати робить можливою присутність у світі дитини, так само Вітчизна, (як буття), уможлиблює появу такого сущого, як людина. Відповідно, Україна уможлиблює появу українців, як "сім'ї вольної". Дослідник творчості Лесі Українки В. Погребенник підкреслює, що "початкові вектори часово-просторового континууму України в її поезії позначені переємністю Шевченкового національно-патріотичного патосу, самого заголовного образу його лірики" [8, 712]. Автор слушно називає творчість Лесі Українки "україноцентричною". Перша її збірка "На крилах пісень" "вже першими рядками присвятилася "Україні, нашій бездолній матері" [9, 2]. Надалі Україна в її поезії постає то "глухим німучим краєм із закутими в кайдани вбогими братами, народженою і живущою в могилі всеукраїнської родини" [8, 713], то "уподібнюється, обложеному зусібіч ворогами місту, в якому "... згоди немає, панує розрада, Змагання, непевність і крик: зрада!, зрада!"" [8, 714]. Автор дослідження зазначає, що "часово-просторовий континуум України у поетичній творчості Лесі Українки має координати синхронні й діяхронні, українські й інонаціональні (в "гіркій, давно минулій долі" інших етносів і сторін поетка все бачила "образ рідної неволі"" [8, 717].

Образ України у творчій спадщині Т.Шевченка своєрідний і багатогранний. Він першим уводить в українську поезію образ України, як об'єкт глибокого ліричного переживання. Особливим стає інтерпретація цього образу в період заслання, неволі, коли поет насильно був відірваний від рідного краю, від близьких людей, від усього, що було дорогим його серцю, від усього того, що плекало його надії на майбутнє. В такій кризовій ситуації особливо гостро відчувається самотність людини перед лицем життєвих випробувань, відбувається переоцінка всіх існуючих буттєвих засад, цінностей. Усе

поверхнєве відходить, поет у ситуації відчуження отримує можливість заглибитись у свій внутрішній світ, пізнати себе, Божественне у собі, і, - як результат, зуміти простити. Заклик християнського прощення ворогів, братерської любові й настанова любити Україну, молити за неї Господа звучить у поезії "Згадайте, братія моя...", яка стала заспівом до казематних поезій Т. Шевченка: "Любітеся, брати мої, / Україну любіте / І за неї, безталанну, / Господа моліте. / І його забудьте, други, / І не проклинайте". [14, 5]. Мотив прощення ворогів переплітається з мотивом любові до Бога й Батьківщини і в інших поезіях: "Якби сказати, що не люблю, / Що я Україну забуваю / Або лукавих проклинаю / За те, що я тепер терплю, – / Єй-богу, братія, прощаю / І милосердому молюсь" [14, 65] ("То так і я тепер пишу"). На нашу думку, це свідчить про те, що в свідомості Т. Шевченка відбулися зміни, свого роду переоцінка життєвих цінностей: якщо в творчості до арешту й заслання мотив любові до України найчастіше поєднувався з мотивом ненависті до її ворогів, то в період вимушеного перебування на чужині любов поета набуває нової якості, це вже почуття вищого ґатунку - любов абсолютна, божественна, всепрощаюча. Таке почуття притаманне лише людині, яка пройшла через страждання і очистилась у них.

Таким чином, мотив християнської любові поєднується у Т. Шевченка з мотивом любові до батьківщини. Спалах ностальгійних почуттів, спогади про Україну, про своє дитинство, про все те найкраще, що нагадувало поетові рідну землю, ставали променем світла у казематному морокові, емоційною розрядкою такою необхідною у той момент життя.

Намагаючись знайти спільне й відмінне в інтерпретації образу України в ліриці Т. Шевченка і Лесі Українки, зауважимо, що лірика останньої також насажена ностальгійними мотивами. Адже Леся Українка більшу частину свого життя змушена була перебувати за межами України – слабе здоров'я, що перетворило її життя на суцільну боротьбу з хворобами, примушувало її шукати рятунку то в сонячному Єгипті, то в Італії, Ялті чи на Кавказі. Таким чином, принцип ностальгії в творчості обох поетів стає об'єктом нашого зацікавлення. А, отже, потребує детальнішого вивчення.

Ностальгія (з грецької *nostos* – повернення й *algos* - біль) – туга за батьківщиною. Є ще й друге значення терміну – туга за минулим.

Перший писемний опис ностальгійних переживань містить у собі епопея Гомера "Одіссея". Тема туги за батьківщиною знаходить свій розвиток у "Сумних елегіях" римського вигнанця Овідія. Та сам термін було винайдено швейцарським лікарем Іоганном Хофером у 1688 році. Протягом тривалого часу ностальгія вважалась хворобою. Філософія, психологія і соціологія зацікавились ностальгією лише в першій половині ХХ століття. Кажучи про етичний зміст ностальгії, про її роль у прийнятті людиною моральних рішень, Є. Новіков відносить її до типів моральної

рефлексії. Він зазначає, що ностальгією можна вважати тугу не тільки за своїм минулим, але й за давно минулими епохами і навіть за тими часами, котрих ніколи не було в реальності, і які існують лише в уяві. Так, наприклад, у давніх греків уявлення про "золотий вік" людства пов'язувалось із дозевсовими. У християнстві всю історію роду людського після гріхопадіння можна розглядати як тугу за втраченим райським існуванням. Метою людського життя стає спасіння і повернення на свою давню "батьківщину" - рай. Таким чином, точним видається визначення ностальгії як "прагнення до цілісності, відтворення порушеної гармонії людини і світу" [12, 44]. Людина намагається вирішити цю проблему засобами філософії та мистецтва.

Дійсно, опинившись у ситуації заневолення, відчуження від батьківщини, самотності, відірваності від близьких людей, Т. Шевченко намагається подолати відчай, віднайти гармонію і з самим собою, з світом. Це стає можливим в акті творення, адже саме цей акт єднає поета з Богом, із батьківщиною. Під час творення відновлюється порушена гармонія, поет наближається до Боголюдини. (за М. Бердяєвим). Сама творчість стає можливою для Т.Шевченка тільки через духовний зв'язок із батьківщиною, який ніколи не переривається. Із заслання, "за Уралом", він закликає свої думи : "Прилітайте, сизокрили / Мої голуб'ята, / Із-за Дніпра широкого / У степ погуляти".[14, 19]. Саме цей духовний зв'язок допомагає поетові на чужині у ситуації відчаю не тільки не втратити себе, а й створити себе у новій якості. За Кіркегором, бути у відчаї – значить жити поза собою. [4, 274]. Це підготовчий душевний акт, який вимагає серйозної напруженості й зосередження всіх сил душі. Тоді людина справді перемагає світ. Жодна людина, що не зазнала гіркоти справжнього відчаю, не спроможна охопити істинної сутності життя. [4, 289]. Т.Шевченко, перебуваючи у межовій ситуації заневолення, відірваності від батьківщини, зумів побороти відчай, почуття самотності, покинутості й через християнське смирення, любов до Бога, до Батьківщини віднайти своє справжнє "я" : "Смиріться, молитесь Богу / І згадуйте один другого. / Свою Україну любіть". [14, 15].

У ситуації етичного вибору, що існувала й під час допитів у III відділі, на яких поет "гнівно говорив правду... про жакливе становище народу, сміливо дивився в вічі небезпеці", "нікого з кириломефодіївців не видавав" [6, 154] і протягом усього періоду солдатчини Т.Шевченко обирає себе. Адже він не тільки не відмовляється від своїх переконань, йдучи шляхом пристосування, відмови від себе, а, навпаки, стверджує їх у новій якості, на новому рівні. Та шлях цей не простий - поет мусить перебороти безліч протиріч і через ствердження любові й відданості Батьківщині віднайти себе.

Лесі Українці, яка вимушено часто перебувала за межами України у вічному двобої з хворобою й смертю також були знайомі почуття

розпачу, туги, самотності й відчаю. Але вона, подібно до Т.Шевченка, творчістю перемагала песимістичні настрої. Власний біль видавався дрібним у порівнянні з болями батьківщини, рідного народу. В її поезіях бачимо не тільки ностальгійні переживання людини, що перебуває на чужині, а й прагнення бути корисною батьківщині. Леся Українка, як і її героїня Тірца, намагається пробудити оспалі серця українців до праці, до життєвої боротьби заради спасіння того "занапащеного нещасного краю".

О.Шпенглер стверджував, що "кожна культура має притаманне їй поняття батьківщини і вітчизни" [15, 84]. На нашу думку, цей вислів стосується й окремих митців – кожен вносить у це поняття щось своє. Так, у творчості Т. Шевченка періоду заслання образ України вміщує у себе Україну історичну, Україну - рідну землю, що оживає в спогадах дитинства, Україну, як сучасну поетові дійсність, і Україну майбутнього. Разом із тим у кожній інтерпретації цього образу присутня антитеза: художньо протиставляється Україна, як сакральний простір - "рай" і сплюндрована земля - "пекло". Україна поетового дитинства у поезії "Якби ви знали, паничі" постає як місце сліз і муки: "Ми в раї пекло розвели" [14, 221], у вірші "Не гріє сонце на чужині" поетові спогади про батьківщину пов'язані з відчуттям смутку, самотності: "Мені не весело було/ Й на нашій славній Україні./ Ніхто любив мене, вітав, / І я хилився ні до кого" [14, 34]. А у вірші "Мені тринадцятий минало", навпаки, - Т. Шевченко згадує кращі моменти свого дитинства, хоча й тут існує протиріччя: стан радості, благодаті, що панував у дитячому серці "Чи то так сонечко сіяло, / Чи так мені чого було?/ Мені так любо, любо стало, / неначе в бога", раптово змінюється станом розпачу: "Мов прокинувся, дивлюся:/ Село почорніло,/ Боже небо голубеє / І те помарніло", але поцілунок дівчини знову повернув хлопцеві втрачений рай: "Неначе сонце засіяло, / Неначе все на світі стало / Моє... лани, гаї, сади!" [14, 33].

Для Лесі Українки у далекому Єгипті омріяна батьківщина також постає в спогадах дитинства. Далекий рідний край уявляється в образі приспаного велета, який "сильний був колись/ не тілом лиш, а й духом". Із його сну скористались вороги й "безкарно точать з нього кров" [11, 501]. Але сон велета не вічний, прийде час: "І встане велетень з землі.../ і вмить розірве на собі / усі драти залізні"[11, 502].

Суперечливе сприйняття України Т. Шевченком, як сучасної, але далекої реальності, призводить до бінарного протиставлення двох зовсім різних топосів батьківщини: ідеальної землі, "раю", що постає в поезіях "Садок вишневий коло хати", "І досі сниться під горою", "Зацвіла в долині..." й України – пекла, землі-пустки, де "... повсихали/ Сади зелені, погнили/ Біленькі хати" [14, 114]. Ідилічне змалювання рідного пейзажу є ніби поверненням у "батьківщину вічного буття" [10, 58]. Тільки споглядання природи, перебування у ній дозволяє людині відчути

себе поза будь-яким часом, відчути себе часткою вічності. Саме тому ностальгійні переживання, протиставлення внутрішнього прагнення повернення на рідну землю і неможливості, нереальності його реалізації трансформуються в творчій уяві поета і вимальовують прекрасні картини українського пейзажу з органічно вміщеними в нього ідеальними людьми; і все це існує поза конкретним часом чи місцем – у вічності. Та цей стан віднайдення гармонії, втраченої цілісності, виходу у вічність є тимчасовим для поета. Реальність нагадує про себе і пробуджує вже зовсім інші спогади про Україну, в яких страшна соціальна дійсність виявляється несумісною з красою людей, природи. Порушується гармонія, і, як наслідок, – страшна руйнація: Україна квітучих садків, прекрасних людей перетворюється на Україну-пустку, а її люди "подуріли, / німі на панщину ідуть / І діточок своїх ведуть" [14, 114]. Усе ж поет вірить у можливість відтворення гармонії на рідній землі у майбутньому: "Меж горами старий Дніпро, / Неначе в молоці дитина, / Красується, любується / На всю Україну. / А понад ним зеленіють / Широкі села. / А у селах у веселих / І люде веселі" [14, 115].

У поетичній палітрі Лесі Українки також існують твори, в яких вона оспівує красу рідної природи, щоправда, в її поезіях більш відчутні натурфілософські впливи, хоча не позбавлені вони й деякої ідеалізації. Так у циклі "Подорож до моря", написаному під час лікування на Хаджибеївському лимані, поетеса змальовує пейзажі різних куточків України: "Славути красної бори соснові / І Случі рідної веселі береги..." ("Прощай, Волинь! Прощай, рідний куточок!") [11, 72], Поділля "Красо України, Подолля!", безкрайні степи "Сонечко встало, прокинулось ясне..." [11, 73]. Подібно до Т. Шевченка, Леся Українка в цих поезіях описує Україну, її красоти в ідилічному тоні: "Онде балочка весела, / В ній хороші, красні села, / Там хати садками вкриті, / Срібним маревом повиті" [11, 73]. Та якщо у "Садку вишневому..." чи в поезії "І досі сниться під горою" відчувається включеність автора в зображуваний пейзаж, їхня органічна цілісність, то в поетичних замальовках Лесі Українки помітна деяка відстороненість автора, описовість. Разом з тим, відчутні в них і ностальгійні ноти: "... прощай, рідний куточок! / Мене від тебе доленька жене, / Немов од дерева одірваний листочок", почуття туги й самотності: "І все чужина! ох біда самотному / У місті широкім! / Себе почувать самотним!" [11, 74]. Ці рядки ніби перегукуються з Шевченковими: "Мов за подушне, оступили / Оце мене на чужині / Нудьга, і осінь" [14, 92] та "Отак-то я тепер терплю / Та смерть із степу виглядаю, / А за що, ей-богу, не знаю! / А все-таки її люблю, / Мою Україну широку, Хоч я по їй і самотний" ("Хіба самому написати...") [14, 197]. Самотність, туга за батьківщиною, відчуття "відірваності" від рідної землі – ці мотиви спільні для поезії Т. Шевченка й Лесі Українки.

Тема України у ліриці обох поетів займає особливе місце, адже їхнє почуття до батьківщини - ностальгійне, сакральне, воно поєднує

любов і почуття обов'язку, патріотизм. Подібно до Т.Шевченка Леся Українка разом з Україною – краєм чудесної природи, "красних сіл", де "хати садками вкриті" [11, 73], знає Україну іншу - "занапащений, нещасний край", де панують "лихо і насилля" [11, 167]. Такою Україна постає в циклі "Невільничі пісні", написаному Лесею Українкою під час перебування у Софії в гостях у дядька, М. Драгоманова. Погляд на рідну землю здалеку, з чужини заставляв поетесу ще болючіше, майже фізично переживати її заневолення: "Як я тебе згадаю, / У грудях серце з туги, з жалю гине" [11, 167], відчувати сором за безсилля "задавлених неволею, журбою" [11, 170] товаришів, для яких, як і для матері-невільниці з однойменної поезії, зовнішня неволя стала причиною внутрішнього заневолення в стані якого навіть слова про щасливе вільне майбутнє, звернені до дитини, не можуть бути виголошені: "Мовчіть, нехай воно сього не чує!" [11, 167]. У "Невольницьких піснях", написаних також на чужині, у Берліні, Україна бачиться авторці Ізраїлем, що "діставсь ворогам у полон" [11, 228]. А в поезії "Поворіт" омріяна батьківщина, до якої всім серцем прагнула Леся Українка: "Я марила весь час про воріття хвилину / Серед чужого, іншого життя" [11, 223] обертається справжньою тюрмою, де живе "ангел помсти злий, суворий дух темниці", що "мрії чистії... Геть розганяв мечем своїм кривим" [11, 223].

Окрім протиставлення України – раю й України - пекла, знаходимо в поезіях обох митців ще й інше: протиставлення батьківщини й чужини. Споглядання киргизьких степів навіює Т. Шевченкові ностальгійні спогади про безкраї степи України: "І там степи, і тут степи, / Та тут не такі - / Руді, руді, аж червоні, / А там голубії, / Зеленії, мережані / Нивами, ланами, Високими могилами, Темними лугами. / А тут бур'ян, піски, тали..." [14, 51]. Леся Українка також, порівнюючи італійські краєвиди з рідними, протиставляє їх у своїй уяві: "І мріялись мені росисті луки / Волинські: здалека чорніє ліс / Зубчастим муром, а туман на нього / Безгучним, тихим морем напливає... / І я дивилась / На ті бездимні села італьянські... / На рижові поля, страшні "різай"... / І слово "чужина" бриніло в думці..." [11, 366]. Дивно, але, незважаючи на те, що, перебуваючи поза Україною, Леся Українка й Т. Шевченко були в абсолютно різних умовах, (адже не можна порівняти казахські степи, казарму, невільне існування, солдатчину Т. Шевченка й лікування на італійському курорті, хоча й дуже хворої, та все ж вільної Лесі Українки), в їхніх поезіях спостерігається таке гостре протиставлення батьківщини й чужини. Образ України в обох митців дещо ідеалізується, чужина ж сприймається переважно негативно.

Таким чином, створюючи художній образ України, Т. Шевченко й Леся Українка використовували антитезу (протиставлення України - раю й України – пекла, а також України й чужини), гіперболізацію (перебільшення негативних ознак, якими змальовується

"сплюндрована", "занепащена" Україна), й ідеалізацію у створенні картин її природи, у баченні її майбутнього. Ці ознаки та й саме звернення до теми батьківщини є характерним для романтизму як мистецького напрямку. За Д.Чижевським, "романтики починають помічати та відшукувати в різних сферах буття внутрішні протилежності, антитези, "протиріччя"; вони помітили такі внутрішні протилежності в людині, історичному процесі і в соціальному бутті" [13, 406]. Саме романтики сферою свого зацікавлення обирають історію рідної землі, свого народу, його мову, творчість, звичаї. Батьківщина для романтиків - це коріння, без якого людина, як рослина, відтята від свого кореня, гине. Тема батьківщини є також об'єктом зацікавлення й неоромантиків кінця ХІХ початку ХХ століття. Вони продовжують традиції романтизму. Таким чином, новоромантизм (визначення поетеси), як тип художнього мислення Лесі Українки має, на нашу думку, органічний зв'язок з романтизмом Т. Шевченка, а в деяких аспектах продовжує його кращі традиції. Так, М. Наєнко зазначає, що Леся Українка у своїй творчості "розвиває утверджене "старими" романтиками жадання гуманістичного ідеалу по-різному на різних етапах творчості..., у своїх ранніх поезіях скористалася з "трибунних" можливостей соціального романтизму; згодом поривалась до романтичного ідеалу шляхом осмислення "вічних" тем античності й раннього середньовіччя, а на останньому етапі творчості вдалася до романтичних мотивів української історії та міфології" [5, 104]. Дійсно, у творах Т. Шевченка й Лесі Українки, особливо у тих, в яких тема батьківщини є провідною, спостерігаємо спільний мотив заперечення митцями соціальних основ реально існуючої дійсності і поривання до дійсності ідеальної, загальногуманістичної.

У серцях поетів, сповнених любов'ю і тугою за батьківщиною переживаннями за її долю живе надія. Не лише надія про повернення в Україну, а й сподівання на те, що майбутнє батьківщини буде вільним і щасливим. Ці почуття підтримували Т. Шевченка й Лесю Українку на чужині у важкі моменти життя. Мотив надії переплітається у Т. Шевченка з мотивом безнадії. У моменти розпачу, коли його огортає печаль і туга, надія покидає поета: "Не буде нічого./ Як же його у неволі/ Жити без надії?" [14, 72] ("Ой гляну я, подивлюся..."). Та все ж надія перемагає відчай у поетовій душі. Адже саме надія повернутись на Україну, надія на її краще майбутнє дає силу достойно тримати життєві удари Т. Шевченкові й Лесі Українці. Мотив надії звучить і в посланні "А.О. Козачковському": "...ти, і Україна, / І Дніпро крутоберегий, / І надія, брате, / Не дає мені бога / О смерті благати" [14, 53], і у вірші "Лічу в неволі дні і ночі": "Може, ще я подивлюся/ На мою Україну.../ Може, ще я поділюся / Словами-сльозами / З дібровами зеленими!" [14, 206]. У поезії Т. Шевченка "Сон" ("Гори мої високі...") ліричному герою сняться рідні краєвиди, прекрасні, ніби нереальні: "Неначе дива виринають, /із

хмари тихо виступають/ Обрив високий, гай, байрак;/ Хатки біленькі виглядають, мов діти в білих сорочках..." [14, 35]. Ідилічне замилювання красою рідного краю швидко змінюється розпачем, – адже Україна невільна, окрадена й сплюндрована: "...все пішло царям на грище: / І Запорожжя, і село.../ І монастир святий, скарбниця, – / Все, все неситі рознесли!..." й гнівним осудом і прокляттям тих гетьманів, які й "... гори, оддали!..." [14, 36]. Роздуми над долею батьківщини, пошуки відповіді на питання, як змінити людську природу, сумніви в доцільності Христової жертви: "Наробив ти, Христе, лиха!/, А переіначив/ Людей божих?!" призводять ліричного героя до такого стану, коли "серце плаче, глянуть не хоче!", і який знаходить вихід у катарсисі - "Сльози покотились...". Відбувається очищення через сльози, умиротворення душі, яка звертається до Бога з словами, сповненими вдячності за те, що "дав мені добру силу / Пересилить горе" й надії повернутись на Україну: "Дай же, боже, коли-небудь, / Хоч на старість стати / На тих горах окрадених / У маленькій хаті" [14, 38].

Мотив надії в поєднанні з мотивом ностальгії звучить і в поезії Лесі Українки "Сон", що була написана в далекому Єгипті. Як і в однойменній поезії Т.Шевченка, ліричній героїні у сні вимальовуються милі для душі рідні краєвиди: "...се Вкраїна... Он і садок,/ батьківська хата і луки зеленії, / темнії вільхи, ставочок із ряскою." [11, 442]. Україна бачиться поетесі землею обітованою, де знайде відпочинок її зболена душа: "Можна спинитись... годі блукання.../ Все буде добре... Рідний мій край / вкупі зі мною одужав від злигоднів" [11, 442]. Надія на "одужання" батьківщини у Лесі Українки, як і в Т. Шевченка, поєднується з надією повернутись на Україну й віднайти на рідній землі душевний спокій та умиротворення: "... небо не хворе, не плаче, не хмуриться, люди веселі і я..." [11, 442]. Звичайно, ці поезії зовсім різні, та хочемо підкреслити, що в обох митців тема України в поєднанні з мотивами самотності, особистих болей і ностальгійних переживань реалізується у формі сну. Сон як несвідомий стан особистості є об'єктом зацікавлення митців романтичного світобачення. Зокрема, Д. Чижевський з цього приводу зазначав, що "усякі збочення від "нормального", розумного ходу душевного життя: божевілля, сон, екстаз, натхнення, передчуття, "нічна сторона" душі і т. д. – всі такі переживання відкривають людині вихід із сфери звичайного її буття до інших сфер, почасти вищих, і мають тому глибоке значення" для романтиків, адже мають властивість "виводити людину за межі повсякденної реальності" [13, 407]. Дійсно, не маючи змоги реалізувати свої мрії і прагнення в реальному житті, митці переносять їх з реального світу у світ нереальний, світ сну – у якому уможливлюються всі їхні бажання та візії майбутнього й минулого. Так у поезії Т. Шевченка "Буває, в неволі іноді згадаю..." ліричному героєві страшно правда про минуле України відкривається у сні. Саме тому все, що відбувається з малим хлопцем, та й саме повернення ліричного

героя у дитинство, здається ірреальним, абсурдним. Разом з тим всі ці фантастичні картини та враження, що змінюються як слайди: козак, що виходить з могили, сама могила "начинена" козацькими трупами, страх дитини, біль ("І досі болить, / як сон той згадаю" [14, 223] – напрочуд яскраві, такі, які дійсно можливі тільки у сні. Сама ж розповідь старого козака уже нічим не нагадує абсурдні картини сну. У ній Шевченкове бачення історичного минулого України, правда, яку поет доносить до читача, розповідаючи історію однієї козацької родини. Героїчна доля старого козака і його синів, страшні жертви, принесені ними заради свободи батьківщини й особистої (адже остання неможлива без першої) набувають рис узагальнення: у їхній історії вміщена історія України. Адже їхня боротьба й смерть - це боротьба України за волю й смерть цієї волі: "Дивися, дитино, /... Усі ті могили, усі отакі. / Начинені нашим благородним трупом, / Начинені туго. Оце воля спить!" [14, 222]. Подібно до Т. Шевченка Леся Українка, перебуваючи на чужині, згадує Україну, її вільне козацьке минуле. Акерманські вежі з "темними темницями", сині хвилі лиману – німі свідки тих часів, коли "легкими чайками, /... Швидко рідних визволяти козаки летіли.../ За мурами високими вороги тремтіли..." [11, 76]. Та, на жаль, ці часи, як і слава й воля України, - в минулому. З гіркотою констатує поетеса: "Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна! / Де поділась наша воля, слава наша смутна?/ Все мина!.. Від слави давньої давнини / Лиш zostались вежі та німії стіни!" [11, 76].

Таким чином, Т.Шевченко й Леся Українка, перебуваючи на чужині, в ситуаціях вимушеного відчуження від рідної землі, відчували глибокий духовний зв'язок з Україною. Саме таке духовне єднання давало митцям творчу наснагу й не дозволяло впасти у відчай. Спогади про батьківщину поєднуються у творчості обох поетів з мотивами надії про повернення, про краще майбутнє України. Спільними в поезіях Т. Шевченка й Лесі Українки є також мотиви самотності, ностальгії, відчуття туги й відірваності від рідної землі. Любов до України, вболівання за її заневолений стан стають провідними темами поетів, відірваних від батьківщини. Образ України в поезіях Т. Шевченка вміщує в собі Україну історичну, Україну – рідну землю дитинства, Україну – сучасну поетові дійсність та Україну майбутнього і розкривається через бінарне протиставлення України – раю, краю вишневих садків і прекрасних людей та України – сплюндрованої пустки. В інтерпретації теми України Леся Українка, на нашу думку, багато в чому перегукується з Т.Шевченком: в її поезіях також існує антитеза України прекрасних краєвидів та України "занепащеної", "бездольної матері". Образ батьківщини, як і в Т.Шевченка, приходить до поетеси у спогадах дитинства, у думках про її славне минуле, а візії кращого майбутнього України реалізуються в обох поетів у формі сну.

У поезіях Т.Шевченка й Лесі Українки спостерігаємо спільний

мотив заперечення соціальних основ реально існуючої дійсності і поривання до дійсності ідеальної, загально-гуманістичної, що є характерною ознакою романтизму, як типу художнього мислення. Таким чином, новоромантизм Лесі Українки має, на нашу думку, органічний зв'язок з романтизмом Т.Шевченка, а в деяких аспектах продовжує його кращі традиції.

1.Барабаш Ю. "Я так її, я так люблю..." (Шевченкова Україна: слово образ, концепція, текст) // Сучасність. – 2003. – № 7-8; 2. Івакін Ю. Поезія Шевченка періоду заслання. – К., 1984; 3. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є.Маланюка, Л. Костенко. – К., 2008; 4. Киркегор С. Наслаждение и долг. – К., 1994; 5. Наєнко М. Романтичний епос. Ефект романтизму і українська література. – К., 2000; 6. Неділько Г. Тарас Шевченко життя і творчість. – К., 1988; 7. Новиков Е. Ностальгия как вид моральной рефлексии // Вестник молодых ученых. Вып. I. Сб. лучших докладов XI Межд. науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых "Ломоносов". М., 2004; 8. Погребенник В. Часово-просторовий континуум "Нашої бездольної матері" в поезії Лесі Українки; 9. Погребенник В. "І все-таки до тебе думка лине, мій занепавший нещасний краю" // Українська мова та література. – 1997. – Ч. 6; 10. Романець В. Історія психології XIX поч. XX ст. – К., 2007; 11. Українка Леся. Твори в чотирьох томах. Т.1 – К., 1982; 12. Фенько А. Ностальгия // Человек. – 1993. – № 6; 13. Чижевський Д. Історія української літератури. – К., 2003; 14. Шевченко Т.Г. Твори в п'яти томах. – Т.2. – К., 1978; 15. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. – Мн., 1998.

С. Жигун, асп.

Ще раз про діалог М.Хвильового та Т.Шевченка: "острах впливу"

Питання рецепції Шевченкової творчості М.Хвильовим принаймні побіжно торкався кожен дослідник "Синіх етюдів" чи "Вальдшнепів". Більшість алюзій, цитат, тематичних переробок та перегуків неодноразово описані, а загальновідомий випад Дмитрія Карамазова традиційно пов'язують з поняттям поліфонії художнього твору. Однак та прірва, що виникає між "Нашим універсалом" (1921), де М.Хвильовий назвав Т.Шевченка своїм попередником і пророком, та романом "Вальдшнепи" (1926), лишається неподоланою. І хоч ця стаття не претендує на вичерпність та однозначність, вона є спробою інтерпретувати діалог Пророка та Послідовника.

Доцільною методологією дослідження видається концепція Г.Блума – "острах впливу". Оскільки цей інтерпретаційний підхід є маловідомим в українському літературознавстві, варто окреслити його контрапункти. Г.Блум поєднав теорію інтертекстуальності із фрейдизмом: на його думку, письменник отримує натхнення до творчості, коли він переймається творами певного свого попередника, "батька-поета". При